

Jarosław Czaja

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ZMIANY W STOPNIU OTWARCIA GOSPODARKI W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

1. Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest pokazanie zmian poziomów otwartości gospodarczej krajów członkowskich Unii Europejskiej w wybranych latach (głównie w 1997 i 2007 r.). Problem jest istotny, gdyż coraz częstsze nagłe zmiany gospodarcze i rozszerzający się kryzys gospodarczy stanowią czynnik zagrażający rozwojowi unii walutowej. W takich warunkach kraje aspirujące do strefy euro stają przed koniecznością poddania się wielu siłom rynkowym, do których dostosowanie się może być bardzo kosztowne. W związku z tym analizy otwartości gospodarczej stanowią ważny problem badawczy, zwłaszcza z powodu oddziaływań, pochodzących z różnych kontynentów.

2. Definicja otwartości gospodarki

Miara otwartości gospodarki pokazuje znaczenie powiązań handlowych danego kraju z jego międzynarodowymi partnerami handlowymi. Można wyróżnić **otwartość intraregionalną** jako wskaźnik powiązań podmiotów gospodarczych na obszarze samych regionów, gdzie dokonywane są transakcje. **Otwartość interregionalna** odnosi się do powiązań między gospodarkami poszczególnych krajów, prowadzących wzajemną wymianę handlową¹.

Analiza zostanie przeprowadzona w oparciu o wskaźnik otwartości gospodarczej, którym bada się wymianę handlową danego kraju z jego partnerami. Uzupełnieniem będzie analiza stosunku FDI (*foreign direct investments*, czyli zagranicznych inwestycji bezpośrednich) do PKB.

Stopień otwartości danego kraju można również mierzyć jako:

- stosunek wielkości eksportu do wielkości produkcji brutto,
- stosunek sumy eksportu i importu do wielkości produkcji brutto,

¹ Zobacz więcej w [Wang 2005].

- współczynnik produkcyjnych dóbr handlowych do niehandlowych lub konsumpcyjnych,
- współczynnik krańcowej skłonności do importu.

Stopień otwartości, rozumiany jako stosunek wielkości eksportu i importu do wielkości produkcji brutto, jest istotnym wskaźnikiem badania powiązań danej gospodarki i stanowi ważne narzędzie, pomagające analizować skalę zagrożenia ze strony problemów gospodarczych i możliwości osiągnięcia korzyści z członkostwa w strukturach unijnych. W związku z tym będzie on wykorzystywany w niniejszym artykule².

2. Znaczenie otwartości gospodarczej

Obecnie żyjemy w gospodarkach o otwartości większej niż kiedykolwiek wcześniej. Oznacza to, że poszczególne gospodarki znajdują się pod coraz większym wzajemnym wpływem ze wszystkimi tego pozytywnymi i negatywnymi konsekwencjami. Sprawia to, że dzisiejsze problemy rozwojowe Unii Europejskiej i strefy euro nabierają większego znaczenia i stawiają przed polityką gospodarczą coraz większe wyzwania.

Znaczenie otwartości dotyczy oddziaływania partnerów handlowych we wzajemnych relacjach gospodarczych w skali międzynarodowej. Im badane zjawisko jest większe, tym częściej krajowa polityka gospodarcza staje przed koniecznością uwzględniania liczniejszych czynników, które mogą wywierać na nią i na ostateczny kształt jej skutków zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ. Ważną zaletą wzrastającej otwartości jest polepszenie sprawności działania procesów wyrównawczych między współpracującymi gospodarkami. Objawia się to przede wszystkim na obszarze integrujących się państw, gdzie powoli ulegają redukcji dysproporcje w poziomach dochodów. Dzięki temu członkowie UE i strefy euro mogą uzyskać większy potencjał w niwelowaniu problemów gospodarczych. Podmioty te mogą sprawniej redystrybuować swoją produkcję finalną lub dokonywać dalszego przetworzenia dóbr importowanych. Niestety pewnym niekorzystnym następstwem jest tu wnoszenie w sferę dochodu narodowego wkładu mniejszego niż ze strony krajów produkujących głównie na eksport w oparciu np. o surowce pozyskiwane tylko w państwie, w którym położony jest główny zakład produkcyjny, funkcjonujący we wszystkich fazach produkcji.

Niestety większa otwartość sprawia, że polityka gospodarcza natrafia na problem większej zmienności warunków gospodarowania. W szczególności muszą być brane pod uwagę zmiany skuteczności stymulacji popytu za pomocą polityki fiskalnej i monetarnej. Na przykład wzrost wydatków ze strony krajowych konsumentów może być korzystny dla zagranicznych przedsiębiorców, gdy ich oferta jest z jakichś

² Jeśli stopień otwartości kształtuje się na poziomie zerowym, to należy przyjąć interpretację, że dana gospodarka ma charakter zamkniętej.

przyczyn bardziej konkurencyjna niż oferta podmiotów rodzimych. Dodatkowo czynniki zewnętrzne mogą zwiększać oddziaływanie w postaci np. wzrostu konkurencji rynkowej, co może wpływać na produkt, dochód, zatrudnienie i poziom cen w kraju. Natomiast zwiększone wydatki krajowych konsumentów bardziej mogą wynikać z oddziaływań zewnętrznych niż wewnętrznych, powodując w danej gospodarce zróżnicowane następstwa. Mogą być one korzystne dla jednych podmiotów, a niekorzystne dla innych poprzez wzrost konkurencji w ramach poszczególnych gałęzi, czego skutkiem będą zmiany np. w poziomach krajowego bezrobocia, dochodów i wydatków [Wang 2005, s. 27-33].

Przeszkodami, które w oczywisty sposób przyczyniają się do ograniczenia wymiany międzynarodowej, są różnego rodzaju czynniki o charakterze politycznym, kulturowym, prawnym lub historycznym itd. Zgodnie z wynikami badań krajów rozwiniętych, przeprowadzonych przez Andersona i van Wincoopa [Anderson, Wincoop 2001, s. 2], istnienie granic między krajami uprzemysłowionymi powoduje ograniczenie handlu międzynarodowego średnio o 29%. Oznacza to, że poza skłonnością podmiotów gospodarczych do rozwijania handlu zagranicznego to właśnie działania władz krajowych w bardzo dużym zakresie decydują o stopniu otwartości danego państwa.

3. Zagraniczne inwestycje bezpośrednie

Jak pokazują wyniki badań (dotyczące m.in. krajów rozwijających się, zawarte w publikacji Banku Światowego [*Globalisation, Growth...* 2002]), które mogą być istotną wskazówką dla obecnej i przyszłej gospodarki unijnej, kraje najbardziej zamknięte (niekiedy autarkiczne) rozwijały się w latach 1980-1998 w tempie 0,5% rocznie, a ich dochód na osobę wynosił ok. 3 tys. dolarów. Natomiast gospodarki najbardziej otwarte rozwijały się w tym samym czasie w tempie 2,4% rocznie, a średni dochód na osobę był tam ponad siedem razy większy niż w gospodarkach zamkniętych. Widać wyraźną korelację pomiędzy otwartością gospodarki a szybkością rozwoju i poziomem życia. W raporcie pokazano, że kraje zaliczane do bardziej zamkniętych miały w latach 90. słabszy wzrost gospodarczy niż kraje cechujące się dużą otwartością, rozwijające się nawet w tempie wyższym niż 5% rocznie (ponad dwukrotnie szybciej niż kraje rozwinięte gospodarczo, które w tym czasie miały tempo wzrostu gospodarczego ok. 2,2%) (za [Kwaśnicki 2002, s. 9]).

Takie elementy, jak (odniesione do wielkości dochodu narodowego): wolumen handlu zagranicznego, wielkość kapitału prywatnego napływającego do danego kraju czy ogólna wielkość bezpośrednich inwestycji zagranicznych, są często tym większe, im bogatszy jest dany kraj. Kraje rozwijające się będą przyciągać kapitał międzynarodowy tym bardziej, im stabilniejsza jest sytuacja społeczno-polityczna w danym kraju, a jest ona w dużym stopniu powiązana z tym, jak majątni są obywatele danego kraju.

Przyjmuje się, że wielkość obrotów handlowych ma pozytywny związek z rozmiarem gospodarki, a negatywny z odległością wobec kontrahentów. Kraj odległy od dużych krajów będzie wolniej integrować się gospodarczo z otoczeniem zewnętrznym, a zwłaszcza z państwem o zbliżonych rozmiarach, znajdującym się na tym samym kontynencie (np. Polska będzie mieć znacznie większe obroty handlowe z Niemcami niż z Hiszpanią). Trzeba jednak brać pod uwagę, że dzięki stopniowo rozwijanej sieci transportu w całej UE negatywny wpływ odległości na stopień otwartości również ma szansę maleć. Rozwój tej sieci musi wszakże być rozpatrywany z uwzględnieniem takich elementów, jak zagęszczenie dróg, linii kolejowych i lotniczych, a także ich jakość. Również zagęszczenie i zwiększenie przepustowości sieci telekomunikacyjnych przyczynia się do zmniejszania negatywnego wpływu odległości na otwartość. Ogólnie można stwierdzić, że dokonuje się to poprzez rozpowszechnianie postępu technicznego. Stąd podkreślić należy oczywistą różnicę w tym względzie w jakości sieci transportu i telekomunikacji między krajami tzw. starej Unii a państwami przyjętymi do UE po maju 2004 r.).

Porównanie obu grup krajów pokazuje, że w analizowanych latach (1997, 2001, 2007) doświadczają one podobnych tendencji zmian stosunku FDI do PKB. Jak wskazują dane z tab. 1, w przedstawionych w niej starych i nowych krajach członkowskich doszło do wzrostu FDI w poszczególnych latach³. Mamy tu dynamiczny wzrost inwestycji zagranicznych i to w grupie najmłodszych krajów UE w okresie przedakcesyjnym.

Tabela. 1. Stopień otwartości jako zmiana stosunku FDI do PKB w wybranych krajach europejskich w latach 1997, 2001, 2007 (w %)

	FDI/PKB				FDI/PKB		
	1997	2001	2007		1997	2001	2007
Austria	1,3	3,1	8,3	Bułgaria	4,8	5,1	21,1
Belgia	–	–	8,6	Cypr	6,1	9,8	9,7
Dania	1,6	6,0	3,6	Czechy	2,3	9,1	5,3
Finlandia	1,7	3,0	3,4	Estonia	5,3	8,7	11,7
Francja	1,8	4,1	5,8	Łotwa	8,4	1,6	8,0
Hiszpania	1,1	4,7	3,7	Litwa	3,5	3,7	5,0
Holandia	3,3	13,0	12,8	Malta	2,2	7,3	12,9
Irlandia	–	9,2	10,2	Polska	3,1	3,0	4,2
Niemcy	1,1	1,4	1,5	Rumunia	–	2,9	6,0
Portugalia	2,1	5,4	2,5	Słowacja	–	7,0	3,9
Wielka Brytania	2,5	3,6	6,7	Słowenia	–	1,4	3,2
Włochy	0,3	1,3	1,5	Węgry	–	7,4	26,5

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie [Eurostat... 2008].

³ W przedstawionym badaniu wskaźnik FDI jest odniesiony do PKB danego kraju, ponieważ takie ujęcie pozwala na bardziej obiektywne porównanie strumienia inwestycji zagranicznych między poszczególnymi państwami.

Austria, Dania, Holandia, Francja, Irlandia i Wielka Brytania to stare kraje członkowskie, które wykazały się w najwyższą relacją FDI do PKB, a najniższa wystąpiła w Portugalii i we Włoszech.

Wśród krajów należących do CEEC (Central and Eastern European Countries) największy wzrost FDI do PKB uzyskały: Bułgaria, Estonia, Malta i Węgry, a najmniejszy: Cypr, Czechy, Łotwa, Litwa, Polska i Słowenia.

W krajach, które osiągnęły wysokie relacje FDI do PKB, zwykle między rokiem 1997 a 2007 następowały całkiem znaczne zmiany otwartości. Pewnym odstępstwem może być przykład Irlandii, w której zmiana poziomu otwartości była dość mała, jednakże już na początku badanego okresu poziom jej był bardzo wysoki (w 1997 r. ok. 72% PKB, a w 2007 r. ok. 75%). Natomiast Czechy, mające niski stosunek FDI do PKB, wykazały się znacznym wzrostem otwartości (w 1997 r. 51% PKB, a w 2007 r. już 71%).

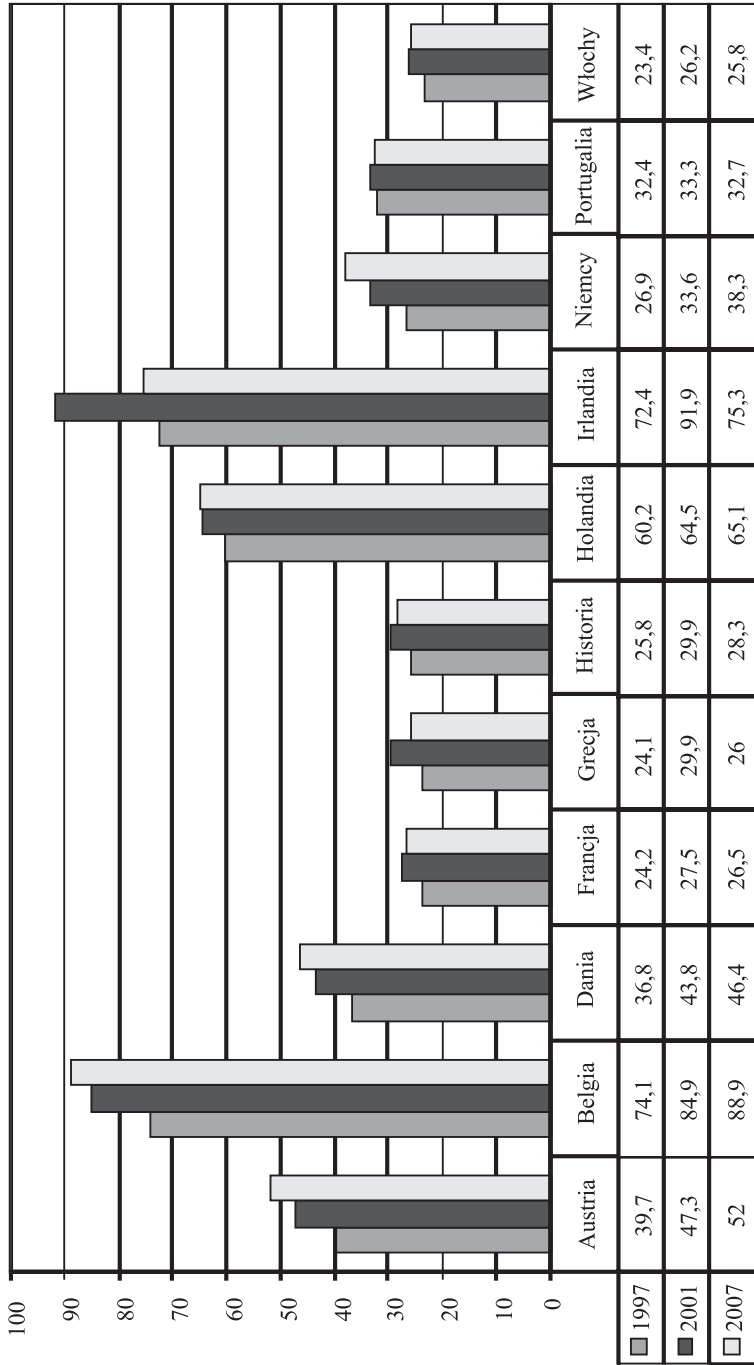
Powyższa analiza wskazuje, że proces pogłębiania związków z państwami starej UE jest coraz większy. Kraje, których handel z zagranicą cechuje się nastawieniem na zwiększoną wymianę gospodarczą z Unią Europejską, powinny być uznawane za najlepszych kandydatów do strefy euro.

4. Otwartość w Unii Europejskiej

McKinnon, jako jeden z najważniejszych twórców teorii optymalnych obszarów walutowych, wymienia otwartość gospodarki wśród głównych kryteriów pozytywnie wpływających na wielkość korzyści z udziału w unii walutowej. Jednocześnie należy brać pod uwagę, że im bardziej dany kraj jest otwarty, tym w większym stopniu podlega niebezpieczeństwu negatywnych zjawisk, ze szczególnym uwzględnieniem szoków gospodarczych pochodzących z krajów członkowskich i spoza ich obszaru. Trzeba zaznaczyć, że z drugiej strony wysoki stopień otwartości pozwala na to, aby szybciej czerpać korzyści z członkostwa w unii monetarnej i łatwiej niwelować negatywne oddziaływania, mające różne źródła. Dodatkowo im otwartość jest większa, tym łatwiej jest uzyskać większe podobieństwa powiązań handlowych i struktur gospodarczych [McKinnon 1963].

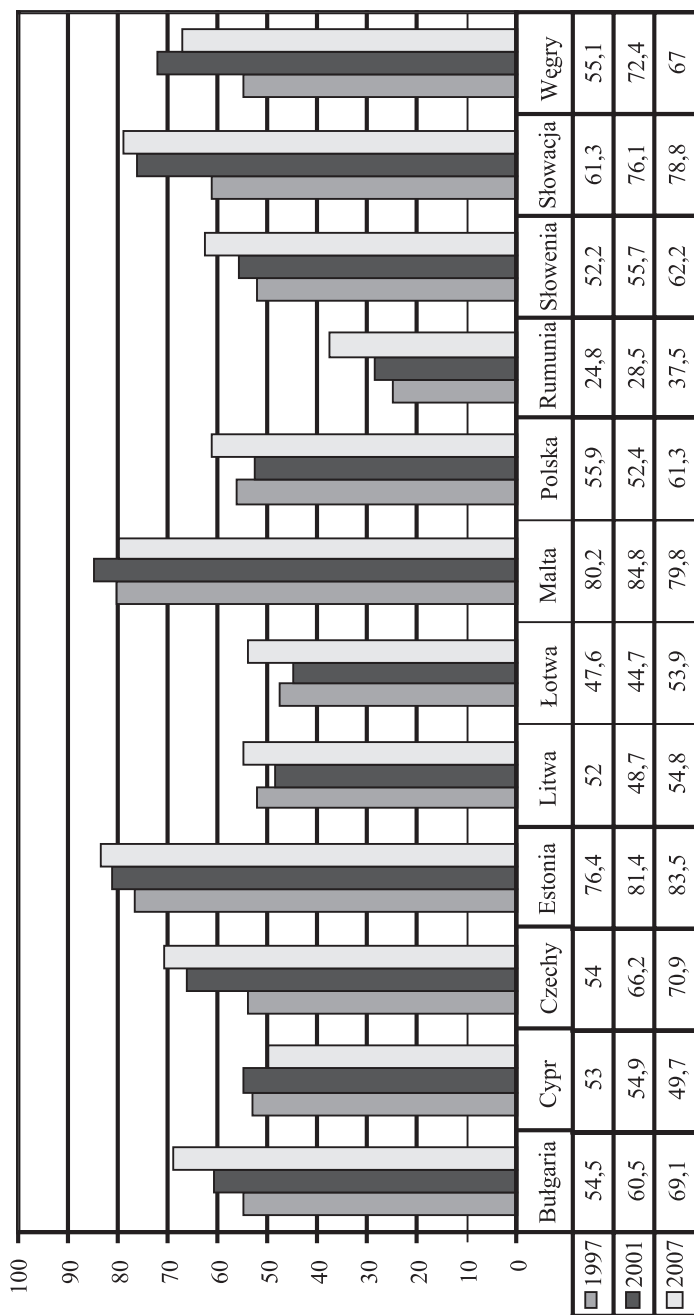
Jak wynika z danych zamieszczonych na rys. 1, wśród badanych krajów zaobserwować można zróżnicowany stopień otwartości. Zwrócić należy uwagę na to, że między stopniem otwartości a wielkością danego kraju występuje zależność: im mniejsze jest dane państwo, tym większa jest jego otwartość (za wyjątki można uznać Grecję i Portugalie). Belgia i Holandia cechują się wysokim stopniem otwartości oraz znacznym ryzykiem absorpcji szoków, generowanych przez otaczające kraje⁴. Natomiast Francja, Grecja, Hiszpania i Niemcy wykazują się niskim stopniem otwartości.

⁴ Problem szoków gospodarczych jest badany w różnych ujęciach. Do bardziej uznanych można zaliczyć publikację: I. Korhonen, J. Fidrmuc, *Similarity of supply and demand shocks between the Euro area and the CEECs* [2001].

Rys. 1. Stopień otwartości gospodarek w latach 1997, 2001 i 2007 w krajach Europy Zachodniej

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie [Eurostat... 2008].

Rys. 2. Stopień otwartości gospodarek w latach 1997, 2001 i 2007 krajach CEEC

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie [Eurostat... 2008].

We Włoszech i w Austrii otwartość jest również wysoka, jednakże Belgia i Holandia zaliczane są do krajów o otwartości w stosunku do reszty członków UE największej. Poza możliwością uzyskiwania dość szybko różnych korzyści wynikających z wysokiej otwartości, okazuje się, że małe kraje mogą równie prędko doświadczać poważnych trudności, co zdarza się, zwłaszcza gdy dochodzi do kryzysu gospodarczego. Oznacza to, że takie państwa są bardziej narażone na oddziaływania pochodzące z ich otoczenia zewnętrznego; wymienić tu można np. Danię, Irlandię, Austrię oraz Belgię.

Jeśli chodzi o nowe kraje członkowskie z grupy CEEC (rys. 2), to również charakteryzują się one bardzo zróżnicowanymi poziomami otwartości. Oznacza to, że na pewno będą one w różnym tempie absorbowały skutki kryzysów gospodarczych. W badanych latach 1997, 2001 i 2007 pod względem stopnia otwartości najwyższymi wskazaniami w grupie krajów CEEC wyróżniały się: Estonia, Słowacja i Węgry. Na tym tle Litwa, Łotwa i Rumunia wykazują się najniższymi poziomami badanego zjawiska.

Należy również dodać, że podwyższony poziom otwartości sprzyja powiększeniu liczby i rodzajów zakłóceń. Mogą być one przenoszone nie tylko drogą obrotu towarowego, ale ich źródłem mogą być też operacje finansowe. Poważne zakłócenia mogą powstać np. w efekcie masowych przepływów kapitałów krótkoterminowych między danym krajem a rynkiem zagranicznym, co ma miejsce szczególnie w okresach kryzysowych. W takich sytuacjach przed polityką gospodarczą stają bardzo poważne wyzwania, związane z koniecznością intensyfikacji działań na rzecz stabilizacji relacji finansowych. Aby dokonać korekty systematycznych nierównowag rynkowych, niestety rządy zbyt często stosują środki o charakterze tymczasowym. Stąd właśnie powstają problemy dotyczące przestrzegania kryteriów konwergencji nominalnej, które nabrały wielkiego znaczenia w przypadku takich krajów, jak Francja i Niemcy (państwa te przed podpisaniem traktatu z Maastricht popierały dużo wyższe wartości odniesienia kryteriów konwergencji).

5. Podsumowanie

Należy podkreślić, że właśnie kryterium otwartości zalicza się do najlepiej spełnianych z całej grupy uwarunkowań teorii optymalnych obszarów walutowych. Wzrost wskaźników otwartości i stosunku FDI do PKB można uznawać za czynnik wspierający procesy konwergencji. Jednakże mimo kilkusetprocentowych wzrostów FDI zarówno stare, jak i nowe kraje członkowskie ciągle mają dużo do zrobienia w zakresie poprawy procesów integracyjnych.

Z całą pewnością widać, że dotychczasowy stopień integracji i otwartości prezentuje się optymistycznie, przede wszystkim dzięki temu, że poszczególne gospodarki młodych członków Unii Europejskiej dokonały, jeszcze przed akcesją, daleko posuniętej reorientacji w powiązaniach handlowych w kierunku strefy euro. Oczywiście, że doszło do pewnego zerwania więzów ze wschodnimi kontrahentami go-

spodarczymi, co miało pewne odzwierciedlenie w przejściowym spowolnieniu na kilka lat przed wejściem nowych krajów członkowskich do Unii Europejskiej. Można mieć też nadzieję, że ewentualne zmiany tendencji wzrostowej stopnia otwartości, kryzys finansowy czy też wejście w spadkową fazę cyklu koniunkturalnego nie będą zbyt drastycznie oddziaływać na dotychczasowy dorobek integracyjny zarówno starych, jak i nowych państw członkowskich.

Literatura

Anderson J.E., Wincoop E. van, *Gravity with gravitas: a solution to the border puzzle*, NBER Working Paper no. 8079, January 2001.

Eurostat, the Statistical Office of the European Communities 2008.

Globalisation, Growth and Poverty, The World Bank 2002.

Korhonen I., Fidrmuc J., *Similarity of supply and demand shocks between the Euro area and the CEECs*, Bank of Finland, Institute for Economies in Transition (BOFIT) Discussion Paper no. 14, 2001.

Kwaśnicki W., *Czy globalizacja przyczynia się do wzrostu biedy?*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2002.

McKinnon R.I., *Optimum currency areas*, „American Economic Review” 1963, no. 9.

Wang L., *Degree of openness and the choice of exchange rate regimes – a re-evaluation with value-added based openness measures*, Universität Hohenheim 2005.

THE CHANGES OF TRADE OPENNESS IN THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

Summary

The author analyzes the changes of trade openness of the European Union countries. The problem is important, because the experience of the economic problems and the widening financial crisis force all member countries to manage many different market influences. They must take into account that adjusting to it may be very expensive. So the problem of trade openness should be still explored, because European economies are now influenced by problems coming from different continents.